

TIJORAT BANKLARINING QIMMATLI QOG'OZLAR PORTFELINI BAHOLASHNING KOMPLEKS USLUBIY YONDASHUVI: RISKKA MOSLASHTIRILGAN DAROMADLILIK, LIKVIDLIK VA INTEGRAL FBI INDEKSI

A COMPREHENSIVE METHODOLOGICAL APPROACH TO ASSESSING COMMERCIAL BANKS' SECURITIES PORTFOLIOS: RISK-ADJUSTED RETURNS, LIQUIDITY, AND THE INTEGRATED FBI INDEX

[1]Toxirov Abdirasul Sayitovich

"Ipoteka-bank" OTP Group,
Chakana qarzlarni sudgacha undirish guruhi menejeri

Annotatsiya Abstract

Uzb. - Maqolada tijorat banklarining fond bozori orqali amalga oshiradigan investitsiya faoliyatini kompleks baholashning uslubiy asoslari tadqiq etilgan. Bankning qimmatli qog'ozlar portfelini investitsiya fondi portfelidan farqli ravishda «daromadlilik – risk – likvidlik – kapital» mezonlari uyg'unligida baholash zarurligi asoslangan. Foiz stavkasi, kredit, bozor va likvidlik tavakkalchiliklarini o'lchash usullari, Moliyaviy hisobotning 9-sonli xalqaro standarti (IFRS 9) bo'yicha moliyaviy aktivlarni tasniflashning portfel natijalariga ta'siri hamda aktivlar va majburiyatlarni boshqarish (ALM) tizimi bilan aloqasi tahlil qilingan. Muallif tomonidan beshta subindeksdan iborat «Fond bozori orqali bank investitsiya faolligi indeksi» (FBI) va uni hisoblashning yetti bosqichli algoritmi taklif etilgan. Indeks vaznlari dastlabki uslubiy parametrlar bo'lib, ularni banklar ma'lumotlari asosida empirik tekshirish zarurligi ko'rsatilgan.

Eng. - This article examines the methodological foundations for the comprehensive assessment of commercial banks' investment activities in the securities market. It substantiates the necessity of evaluating commercial banks' securities portfolios, unlike those of investment funds, through an integrated framework encompassing four key dimensions: profitability, risk, liquidity, and capital. The study analyzes methods for measuring interest rate, credit, market, and liquidity risks, the implications of financial asset classification under International Financial Reporting Standard 9 (IFRS 9) for portfolio performance, and the relationship between investment activities and asset-liability management (ALM). The author proposes the Financial Market-Based Bank Investment Activity Index (FBI), comprising five sub-indices, along with a seven-stage algorithm for its calculation. The proposed index weights are regarded as preliminary methodological parameters, highlighting the need for their empirical validation using bank-level data.

Kalit so'zlar: Keywords:

❖ *tijorat banki, qimmatli qog'ozlar portfeli, modifikatsiyalangan duration, VaR, Expected Shortfall, RAROC, IFRS 9, FBI indeksi.*

❖ *commercial bank, securities portfolio, modified duration, Value at Risk (VaR), Expected Shortfall (ES), Risk-Adjusted Return on Capital (RAROC), IFRS 9, FBI index.*

Kirish.

O‘zbekistonda kapital bozorini rivojlantirishga qaratilgan islohotlar, jumladan 2021-yil 13-apreldagi PF-6207-son Farmonda belgilangan yo‘nalishlar, shuningdek, banklarning qimmatli qog‘ozlar bilan operatsiyalariga oid ilmiy tadqiqotlar ularning fond bozoridagi ishtirokini kompleks baholash masalasining dolzarbligini ko‘rsatadi [1; 2]. Bank aktivlari tarkibida qimmatli qog‘ozlarning ulushi va ularga xos tavakkalchiliklarni baholash uslubiy yondashuvlarni takomillashtirishni talab etadi. Amaliyotda investitsiya faoliyati ko‘pincha portfel hajmi yoki nominal daromadlilik bilan o‘lchanadi. Biroq bunday yondashuv foiz stavkasi, likvidlik va konsentratsiya bilan bog‘liq yashirin tavakkalchiliklarni to‘liq aks ettirmaydi.

Tijorat bankining investitsiya faoliyati iqtisodiy mazmuniga ko‘ra uning ixtiyoridagi moliyaviy resurslarni kutilayotgan daromad, muddat va tavakkalchilik darajasini inobatga olgan holda turli aktivlarga joylashtirish jarayonidir. An’anaviy bank modelida kreditlash ustuvor yo‘nalish hisoblangan bo‘lsa-da, zamonaviy bank aktivlari kreditlar, likvid aktivlar, davlat va korporativ qimmatli qog‘ozlar, ulushli instrumentlar hamda boshqa moliyaviy aktivlardan tarkib topadi. Shu sababli investitsiya faoliyatini faqat korxonalar kapitalida uzoq muddatli ulush sotib olish bilan cheklash ilmiy jihatdan yetarli emas. Fond bozoriga investitsiya kiritish bankka daromad olish, likvidlik zaxirasini boshqarish, bozor konyunkturasidagi o‘zgarishlardan foydalanish va aktivlarni diversifikatsiyalash imkonini beradi. Biroq bunday operatsiyalar bozor, foiz stavkasi, kredit spredi va likvidlik tavakkalchiliklari bilan ham bog‘liq. Binobarin, bankning fond bozoridagi investitsiya faoliyati balansni boshqarish, risklarni taqsimlash va moliyaviy vositachilik funksiyalarini birlashtiruvchi tizimli jarayon sifatida qaralishi lozim.

Bank investitsiya portfelining xususiyatlari odatiy investitsiya fondi portfelidan farq qiladi. Bank omonatchilar va boshqa kreditorlar oldida majburiyatlarga ega, to‘lov tizimida ishtirok etadi, likvidlik va kapital me’yorlariga rioya qiladi. Shu sababli har bir qimmatli qog‘ozning kutilayotgan daromadi unga qo‘yiladigan kapital talabi, likvidligi, foiz stavkasiga sezgirligi, kredit spredi hamda aktivlar va majburiyatlarning muddat tarkibi bilan birgalikda baholanishi kerak. Maqolaning maqsadi tijorat banklarining fond bozori orqali investitsiya faoliyatini baholashning kompleks uslubiy yondashuvini ishlab chiqishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi.

Zamonaviy portfel nazariyasining asoslari H. Markowitz tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, unga ko‘ra portfel kutilayotgan daromadlilik va tavakkalchilik o‘rtasidagi muvozanat asosida shakllantiriladi [5]. W.F. Sharpe kapital aktivlarini baholash modeli orqali tizimli risk va kutilayotgan daromadlilik o‘rtasidagi bog‘liqlikni asoslagan [6]. F.J. Fabozzi va F. A. Fabozzi obligatsiyalarni boshqarishda duration, konveksitet hamda investitsiya strategiyalarini tahlil qilish usullarini yoritgan [7]. D.W. Diamond bankning vakolat berilgan monitoring funksiyasini nazariy asoslab, moliyaviy vositachi sifatida bankning o‘ziga xos xususiyatlarini ko‘rsatgan [8].

Xalqaro tartibga solish amaliyotida Bazel bank nazorati qo‘mitasining bank portfelidagi foiz stavkasi tavakkalchiligi (IRRBB) bo‘yicha standartlari foiz stavkasi shoklarining kapitalning iqtisodiy qiymati (EVE) va sof foiz daromadi (NII)ga ta’sirini baholashni nazarda tutadi [3]. IFRS 9 moliyaviy aktivlarni bankning biznes modeli va shartnomaviy pul oqimlari xususiyatlariga ko‘ra tasniflaydi [4]. J. U. Nusratov tijorat banklarining qimmatli qog‘ozlar bozoridagi operatsiyalari metodologiyasi va portfelni boshqarish masalalarini o‘rgangan [2]. F. Allen va D. Gale banklar hamda kapital bozori institutlariga asoslangan moliyaviy tizimlarni qiyosiy tahlil qilgan [9]. R. Levine ushbu tizimlarning

iqtisodiy rivojlanishdagi o‘rnini xalqaro ma’lumotlar asosida tadqiq etgan [10]. Biroq bank investitsiya portfelining daromadlilik, risk, likvidlik va kapitalga ta’sirini yagona integral ko‘rsatkich yordamida baholash metodikasini takomillashtirish zarurati saqlanib qolmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi.

Tadqiqotda tijorat banklarining investitsiya faoliyatini baholashga oid ilmiy adabiyotlar, xalqaro standartlar, me’yoriy-huquqiy hujjatlar va rasmiy manbalar qiyosiy hamda tanqidiy tahlil qilindi. Portfel daromadliligi, foiz stavkasiga sezgirlik, bozor va kredit tavakkalchiliklari, likvidlik hamda kapital samaradorligiga oid ko‘rsatkichlar tizimlashtirildi. Umumlashtirish, tizimli tahlil, qiyoslash, abstrakt-mantiqiy yondashuv va ko‘rsatkichlarni me’yorlashtirish usullari asosida beshta subindeksdan tashkil topgan FBI integral indeksi ishlab chiqildi. Bu tadqiqot uslubiy-konseptual xususiyatga ega: taklif etilgan vaznlar dastlabki parametrlar hisoblanadi, indeksning statistik ishonchliligi va amaliy natijadorligini baholash esa banklar kesimidagi empirik ma’lumotlarda alohida sinov o‘tkazishni talab qiladi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Baholash jarayoni bankning investitsiya siyosatini shakllantirishdan boshlanadi. Unda qaror qabul qiluvchi vakolatli organlar, ruxsat etilgan moliyaviy instrumentlar, maksimal muddatlar, emitentlar va tarmoqlar bo‘yicha limitlar, minimal kredit sifati, zararni cheklash mezonlari (stop-loss) hamda risk budjeti belgilanadi. Bank kuzatuv kengashi riskka moyillik chegaralarini tasdiqlaydi; aktivlar va majburiyatlarni boshqarish qo‘mitasi (ALCO) foiz stavkasi hamda likvidlik tavakkalchiliklarini muvofiqlashtiradi; g‘aznachilik operatsiyalarni amalga oshiradi; mustaqil risk-menejment bo‘linmasi esa limitlarga rioya etilishini nazorat qiladi. Vakolatlarning bunday taqsimlanishi manfaatlar to‘qnashuvi ehtimolini kamaytiradi.

Bank amaliyotida nominal daromadlilikning o‘zi yetarli emas: komissiyalar, soliqlar, moliyalashtirish qiymati, operatsion xarajatlar va kapitalga qo‘yiladigan talablarni hisobga olgan natija muhim. Masalan, obligatsiyaning yillik nominal daromadliligi 18 foiz, moliyalashtirish qiymati 15 foiz, xedjirlash va operatsion xarajatlar jami 1 foiz bo‘lsa, boshqa tavakkalchiliklar hamda soliqlarni hisobga olmasdan, dastlabki iqtisodiy spred 2 foiz punktini tashkil etadi. Shunday qilib, yalpi daromadlilikdan riskka moslashtirilgan sof daromadlilikka o‘tish zarur. Riskka moslashtirilgan kapital rentabelligi (RAROC) hisobida kutilayotgan zararlar va xarajatlar chegirilgan daromad iqtisodiy kapitalga bo‘linadi. Nominal daromadliligi yuqori bo‘lgan, biroq katta kapital talab qiladigan pozitsiyaning RAROC ko‘rsatkichi past bo‘lishi mumkin. Qimmatli qog‘ozlar va kredit portfellarining RAROC ko‘rsatkichlarini yagona risk budjeti doirasida qiyoslash kapitaldan foydalanish samaradorligini aniqlashga yordam beradi.

Obligatsiya narxining bozor daromadlilik stavkasidagi kichik o‘zgarishga sezgirligi modifikatsiyalangan duration yordamida taxminan baholanadi [7]:

$$\Delta P / P \approx -Dmod \times \Delta y$$

Foiz stavkalari sezilarli o‘zgarganda obligatsiya narxining nochiziqli sezgirligini aks ettiruvchi konveksitetni ham hisobga olish kerak [7]. Yaponiya bankining 2026-yil oktabrdagi hisobotiga ko‘ra, mamlakatdagi mintaqaviy banklar va shinkin banklari iyenada denominatsiyalangan obligatsiyalari portfelining duration ko‘rsatkichini qisqartirgan; ayrim banklar past daromadli qimmatli qog‘ozlarni sotishni davom ettirgan [11, 21-b.]. Kredit tavakkalchiligini baholashda defolt ehtimoli (PD), defolt yuz bergandagi yo‘qotish ulushi (LGD), defolt vaqtida tavakkalchilikka duchor bo‘ladigan summa (EAD) va kredit spredi inobatga olinadi. Emitentning fundamental ko‘rsatkichlari

o'zgarmagan taqdirda ham investorlarning riskka moyilligi pasayishi spredning kengayishi va obligatsiya narxining tushishiga olib kelishi mumkin. Bozor tavakkalchiligini baholashda xavf ostidagi qiymat (VaR) ekstremal yo'qotishlarning chuqurligini to'liq aks ettirmagani sababli Bazel qo'mitasining ichki modellar yondashuvida kutilayotgan ekstremal yo'qotish (Expected Shortfall, ES) ko'rsatkichiga alohida o'rin beriladi [14]. Modellarni tarixiy ma'lumotlar asosida qayta tekshirish (backtesting) va stress-testlar bilan to'ldirish zarur.

Qimmatli qog'ozning birjada kotirovka qilinishi uning har doim yuqori likvidlikka ega ekanini anglatmaydi. AQSh Federal rezerv tizimi materiallarida ham ayrim kam savdo qilinadigan investitsiya qimmatli qog'ozlarining bozor likvidligi vaqt o'tishi bilan pasayishi mumkinligi qayd etiladi [13]. Kunlik savdo hajmi, savdo amalga oshirilgan kunlar ulushi, sotib olish va sotish narxlari o'rtasidagi farq (bid-ask spredi), buyurtmalar kitobining chuqurligi, repo operatsiyalarida qabul qilinishi hamda garovga yaroqliligi asosida ichki likvidlik skorini ishlab chiqish taklif etiladi. Bunda 1-daraja yuqori savdo faolligi va kichik spredga ega aktivlarni, 2-daraja o'rtacha likvidlikdagi aktivlarni, 3-daraja esa sezilarli diskont bilan sotilishi mumkin bo'lgan aktivlarni bildiradi. Portfelni baholashning asosiy ko'rsatkichlari 1-jadvalda umumlashtirilgan.

1-jadval

Tijorat banki qimmatli qog'ozlar portfelini baholashning asosiy ko'rsatkichlari

Ko'rsatkich	Hisoblash formulasi yoki mazmuni	Talqini
Portfel ulushi	*Qimmatli qog'ozlar portfeli / Jami aktivlar × 100*	*Aktivlar tarkibidagi qimmatli qog'ozlar ulushi, foizda*
Portfel daromadliligi	*Investitsiya daromadi / O'rtacha portfel qiymati × 100*	*Portfelning daromad yaratish qobiliyati, foizda*
Modifikatsiyalangan duration	*Dmod = Makoley durationi / (1 + y/m)*	*Daromadlilik stavkasi o'zgarishiga narx sezgirligi*
Sharpe koeffitsiyenti	*(Rp − Rf) / σp*	*Umumiy tavakkalchilik birligiga ortiqcha daromad*
Konsentratsiya indeksi (HHI)	*Σwi^2, bunda wi — emitent (yoki tarmoq) ulushi*	*Emitent/sektor konsentratsiyasi*
Likvidlik skori	*Savdo, spred, chuqurlik va repo mezonlari*	*Stress sharoitida aktivni sotish imkoniyati*
RAROC	*Riskka moslashtirilgan sof daromad / Iqtisodiy kapital*	*Kapital birligiga riskka mos daromad*
Kutilayotgan ekstremal yo'qotish (ES)	*Belgilangan ishonchlilik darajasida VaR chegarasidan yuqori yo'qotishlarning shartli o'rtachasi*	*Eng og'ir bozor yo'qotishlarini baholash*

Manba: *mavzuga doir ilmiy adabiyotlar va rasmiy manbalar asosida muallif tomonidan tayyorlandi.*

Emitentlar soni cheklangan fond bozorida portfelning bir nechta qimmatli qog'ozdan iborat bo'lishi har doim yetarli diversifikatsiyani anglatmaydi. «Nominal diversifikatsiya» va «risk omillari bo'yicha diversifikatsiya»ni farqlash zarur. Masalan, uchta turli bank obligatsiyasi uchta mustaqil emitentga tegishli bo'lsa-da, ularning tavakkalchiliklari bank sektori likvidligi va foiz stavkalari kabi umumiy makroiqtisodiy omillarga bog'liq bo'lishi mumkin. Shu sababli limitlar emitent, tarmoq, valyuta, muddat, instrument turi va kredit reytingi kesimida o'zaro bog'liq holda belgilanishi kerak. Bank investitsiya portfelining asosiy tavakkalchiliklari hamda ularni boshqarish vositalari 2-jadvalda tizimlashtirilgan.

2-jadval

Bank investitsiya portfelining asosiy tavakkalchiliklari va boshqaruv vositalari

Tavakkalchilik turi	Manbasi	O'lchash ko'rsatkichlari	Boshqaruv vositalari
Foiz stavkasi	Daromadlilik egri chizig'ining siljishi	Duration, DV01, NII va EVE sezgirligi	Duration limiti, xedjirlash, muddatlarni diversifikatsiyalash
Kredit spredi	Emitent kredit sifati va risk mukofotining o'zgarishi	PD, LGD, kredit spredi, reyting o'zgarishi	Kredit limitlari, diversifikatsiya, kovenantlar
Bozor narxi	Aksiya va obligatsiyalar kotirovkasining o'zgarishi	VaR, Expected Shortfall, stress-test	Stop-loss, risk budjeti, xedjirlash
Likvidlik	Savdo hajmining pasayishi, spredning kengayishi	Bid-ask spredi, bozor chuqurligi, likvidlik skori	HQLA zaxirasi, repo, konsentratsiya limiti
Konsentratsiya	Bitta emitent yoki tarmoq ulushining ortishi	HHI, eng yirik 10 emitent ulushi	Emitent va tarmoq limitlari
Operatsion	Hisob-kitob, axborot tizimi yoki xodim xatolari	Yo'qotish hodisalari, asosiy risk indikatorlari (KRI)	Operatsiyalarni avtomatlashtirish (STP), solishtirish, ichki nazorat
Huquqiy va me'yoriy muvofiqlik	Ruxsatsiz operatsiyalar, insayderlik	Huquqiy ekspertiza, muvofiqlik tekshiruvi	Axborot to'siqlari, mandat, ichki audit

Manba: *mavzuga doir ilmiy adabiyotlar va rasmiy manbalar asosida muallif tomonidan tayyorlandi.*

IFRS 9 talablariga ko'ra, shartnomaviy pul oqimlarini undirish maqsadida saqlanadigan (hold to collect) va pul oqimlari faqat asosiy qarz hamda foiz to'lovlaridan iborat bo'lishi (SPPI) shartiga javob beradigan qarz instrumentlari amortizatsiyalangan qiymatda baholanadi. Shartnomaviy pul oqimlarini undirish va sotish maqsadida saqlanadigan (hold to collect and sell) hamda SPPI shartini bajaradigan qarz instrumentlari boshqa umumlashgan daromad orqali haqqoniy qiymatda (FVOCI), qolgan instrumentlar esa tegishli istisnolardan tashqari foyda yoki zarar orqali haqqoniy qiymatda (FVTPL) baholanadi [4]. Bir xil obligatsiya turli biznes modellarida moliyaviy natijalarning o'zgaruvchanligiga turlicha ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli investitsiya takliflari buxgalteriya hisobining tasniflash talablari bilan birgalikda ko'rib chiqilishi lozim. Uzoq muddatli obligatsiyalar qisqa muddatli depozitlar hisobidan moliyalashtirilganda resurslarning qayta narxlanishi foiz marjasini qisqartirishi mumkin. Shuning uchun ALCO har bir yirik pozitsiyani bank balansining umumiy foiz stavkasi tavakkalchiligiga ta'siri nuqtai nazaridan ham baholashi kerak. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki boshqaruvining 2025-yil 2-oktabrdagi 21/6-son qarori bilan tasdiqlangan, 2025-yil 28-oktabrda 3697-son bilan ro'yxatdan o'tkazilgan va 2026-yil 1-yanvardan kuchga kirgan Nizom banklar kapitalining monandligiga, jumladan bozor tavakkalchiligiga oid talablarni belgilaydi. Mazkur hujjatga 2026-yilda tegishli o'zgartirishlar kiritilgan [12]. Bu holat investitsiya samaradorligini regulyativ kapital talablarini hisobga olgan holda baholash ahamiyatini oshiradi.

Muallif tomonidan «Fond bozori orqali bank investitsiya faolligi indeksi» (FBI) taklif etiladi. Banklararo qiyoslash maqsadida indeks 0 dan 1 gacha me'yorlashtiriladigan beshta subindeksni quyidagi dastlabki vaznlar asosida birlashtiradi:

$$FBI = 0{,}20S + 0{,}25E + 0{,}20L + 0{,}20R + 0{,}15M$$

Bu yerda S — tarkibiy faollik (portfel ulushi, korporativ qimmatli qog'ozlar va savdo portfeli salmog'i); E — riskka moslashtirilgan samaradorlik (sof investitsiya daromadliligi,

Sharpe koeffitsiyenti, RAROC va mezon ko‘rsatkichga nisbatan daromad); L — likvidlik (savdo chastotasi, bid-ask spredi, repo imkoniyati va aylanish tezligi); R — risk sifati (duration, VaR/ES, konsentratsiya indeksi — HHI, kutilayotgan kredit zarari — ECL va stress-test zarari; risk kamaygan sari baho ortadi); M — institutsional faollik (anderrayting, brokerlik va bank obligatsiyalarini chiqarish). Barcha tarkibiy ko‘rsatkichlar bir yo‘nalishga keltirilishi, risk ortishi bilan yomonlashadigan indikatorlar esa teskari me’yorlashtirilishi zarur. Vaznlar keyinchalik ekspert baholash, empirik tahlil yoki bosh komponentlar tahlili asosida qayta kalibrlanishi mumkin. Indeksning maqsadi portfel hajmining ko‘payishini avtomatik ravishda ijobiy natija deb baholashdan voz kechib, bankning investitsiya faoliyatini sifat va samaradorlik mezonlari asosida qiyoslashdir.

Indeksni hisoblash algoritmi yetti bosqichdan iborat: 1) ma’lumotlarni bir xil hisobot sanalari va mezonlarga keltirish hamda tozalash; 2) portfelning tarkibiy ko‘rsatkichlarini hisoblash; 3) daromadlilik va tavakkalchilik ko‘rsatkichlarini aniqlash; 4) likvidlik, kapital samaradorligi va institutsional faollikni baholash; 5) har bir ko‘rsatkichni min–max usuli yoki moslashtirilgan standartlashtirish orqali 0–1 oralig‘iga keltirish; 6) belgilangan vaznlar asosida integral indeksni hisoblash; 7) natijalarni oldingi davrlar, boshqa banklar va sektorning mezon ko‘rsatkichlari bilan taqqoslash. Min–max usulini qo‘llashda mezonlarning eng kichik va eng katta qiymatlari oldindan aniq belgilanishi, ekstremal qiymatlarning indeksga ta’siri esa alohida tekshirilishi lozim. Integral indeks ayrim xavflarni yashirmasligi kerak: umumiy FBI yuqori bo‘lsa ham duration yoki likvidlik bo‘yicha kritik chetlanish aniqlanganda risk qo‘mitasi tegishli choralarni ko‘rishi zarur.

Ma’lumotlar sifatini ta’minlash uchun uch bosqichli o‘zaro tekshiruv tavsiya etiladi: birinchidan, Markaziy bankning konsolidatsiyalangan statistikasi orqali sektor dinamikasini aniqlash; ikkinchidan, banklarning xalqaro standartlarga muvofiq tuzilgan moliyaviy hisobotlaridan individual portfel tarkibini olish; uchinchidan, fond birjasi va tartibga soluvchi organ ma’lumotlari bilan emissiya hamda savdo faolligi ko‘rsatkichlarini solishtirish. Bank hajmining ta’sirini kamaytirish uchun mutlaq summalar bilan bir qatorda nisbiy ko‘rsatkichlardan foydalanish zarur. Shu bilan birga, kapital bozorining rivojlanganlik darajasi (kapitallashuv/YaIM, obligatsiyalar/YaIM, erkin muomaladagi aksiyalar va institutsional investorlar ulushi) bankning individual samaradorligidan alohida talqin qilinishi lozim.

Xulosa va takliflar.

Birinchidan, bank investitsiya portfeli «daromadlilik – risk – likvidlik – kapital» to‘rtligi asosida baholanishi, nominal daromadlilik bilan cheklanmasdan, tavakkalchiliklar va regulyativ kapital talablariga moslashtirilgan sof daromadlilik ko‘rsatkichlaridan foydalanilishi lozim.

Ikkinchidan, likvidligi cheklangan bozorda birja kotirovkasining mavjudligi o‘z-o‘zidan yetarli likvidlik mezoni bo‘la olmaydi. Uch darajali ichki likvidlik skori hamda emitent, tarmoq, valyuta, muddat va umumiy risk omillari bo‘yicha limitlar tizimini joriy etish maqsadga muvofiq.

Uchinchidan, investitsiya qarorlari IFRS 9 bo‘yicha moliyaviy aktivlarni tasniflash talablari hamda aktivlar va majburiyatlarni boshqarish tizimi bilan uzviy bog‘lanishi kerak. Yirik pozitsiyalar ALCO tomonidan bank balansining umumiy foiz stavkasi tavakkalchiligiga ta’siri nuqtai nazaridan ham ko‘rib chiqilishi zarur.

To‘rtinchidan, taklif etilgan FBI indeksi banklarning fond bozoridagi investitsiya faolligini sifat va samaradorlik mezonlari asosida qiyoslash uchun uslubiy asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Uni qo‘llashda chetlanishlarga javoban boshqaruv choralarini

belgilash tavsiya etiladi: duration limiti buzilganda uzoq muddatli instrumentlarning yangi xaridini vaqtincha cheklash; stress-test zarari kapitalning belgilangan ulushidan oshganda portfelni qayta muvozanatlash; RAROC minimal talab qilinadigan daromadlilikdan past bo‘lganda yangi investitsiyalarni qayta ko‘rib chiqish. Bunday «ko‘rsatkichdan amaliy harakatga» yondashuvi monitoring natijalarini aniq boshqaruv qarorlari bilan bog‘laydi. Taklif etilgan indeksning amaliy yaroqliligini aniqlash uchun kelgusi tadqiqotlarda banklar kesimidagi ma’lumotlar asosida vaznlarni kalibrlash, natijalarni barqarorlikka tekshirish va modelning prognozlash imkoniyatlarini empirik baholash tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 13-apreldagi PF-6207-son «Kapital bozorini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi Farmoni. — URL: https://lex.uz/uz/acts/-5371091

2. Nusratov J. U. Tijorat banklarining qimmatli qog‘ozlar bozoridagi operatsiyalari metodologik asoslarini takomillashtirish // Yangi O‘zbekiston ilmiy tadqiqotlar jurnali. — 2025. — 2-jild, 4-son, 2-qism. — B. 95–99. — DOI: 10.71337/inlibrary.uz.yoitj.82636.

3. Basel Committee on Banking Supervision. Interest Rate Risk in the Banking Book. — Basel: Bank for International Settlements, 2016. — 51 p. — URL: https://www.bis.org/bcbs/publ/d368.htm

4. International Accounting Standards Board. IFRS 9: Financial Instruments. — London: IFRS Foundation, 2014. — URL: https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ifrs-9-financial-instruments/

5. Markowitz H. Portfolio Selection // The Journal of Finance. — 1952. — Vol. 7, no. 1. — P. 77–91. — DOI: 10.1111/j.1540-6261.1952.tb01525.x.

6. Sharpe W. F. Capital Asset Prices: A Theory of Market Equilibrium under Conditions of Risk // The Journal of Finance. — 1964. — Vol. 19, no. 3. — P. 425–442. — DOI: 10.1111/j.1540-6261.1964.tb02865.x.

7. Fabozzi F. J., Fabozzi F. A. Bond Markets, Analysis, and Strategies. — 10th ed. — Cambridge, MA: MIT Press, 2021. — 936 p. — ISBN 978-0-262-04627-5.

8. Diamond D. W. Financial Intermediation and Delegated Monitoring // The Review of Economic Studies. — 1984. — Vol. 51, no. 3. — P. 393–414. — DOI: 10.2307/2297430.

9. Allen F., Gale D. Comparing Financial Systems. — Cambridge, MA: MIT Press, 1999. — 520 p. — ISBN 978-0-262-01177-8.

10. Levine R. Bank-Based or Market-Based Financial Systems: Which Is Better? // Journal of Financial Intermediation. — 2002. — Vol. 11, no. 4. — P. 398–428. — DOI: 10.1006/jfin.2002.0341.

11. Bank of Japan. Financial System Report: October 2026. — Tokyo: Bank of Japan, 2026. — 96 p. — P. 21. — URL: https://www.boj.or.jp/en/research/brp/fsr/data/fsr261023a.pdf

12. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki boshqaruvining 2025-yil 2-oktabrdagi 21/6-son «Banklar kapitalining monandligiga qo‘yiladigan talablar to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida»gi qarori. — URL: https://lex.uz/uz/acts/7793613

13. Board of Governors of the Federal Reserve System. Supervisory Policy and Guidance Topics: Securities. — Washington, DC: Federal Reserve System. — URL: https://www.federalreserve.gov/supervisionreg/topics/securities.htm

14. Basel Committee on Banking Supervision. Minimum Capital Requirements for Market Risk. — Basel: Bank for International Settlements, 2019. — 136 p. — URL: https://www.bis.org/bcbs/publ/d457.htm